

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

PROBLEMS AND PROSPECTS OF FORMATION OF CIVIL SOCIETY IN UKRAINE

Прудивус Л.І.,

*аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*

У статті розглядаються особливості становлення та розвитку громадянського суспільства в Україні. Автор аналізує основні проблеми, які виникають на шляху становлення громадянського суспільства в Україні та визначає пріоритетні напрямки його розбудови.

Ключові слова: громадянське суспільство, держава, правова держава.

В статье рассматриваются особенности становления и развития гражданского общества в Украине. Автор анализирует основные проблемы, возникающие на пути становления гражданского общества в Украине и определяет приоритетные направления его развития.

Ключевые слова: гражданское общество, государство, правовое государство.

The article deals with the peculiarities of formation and development of civil society in Ukraine. The author analyzes the main problems arising in the way of creation of civil society in Ukraine and defines priority directions of its development.

Key words: civil society, government, rule of law.

Постановка проблеми. З моменту проголошення незалежності України активно дискутуються питання, пов'язані з формуванням засад громадянського суспільства, як однієї з головних умов формування правової держави, в якій панує верховенство закону і права. Сутність громадянського суспільства являє собою багатоглибке прагнення людства до більш досконалої форми співжиття, в основі якої стоїть особа в усіх її проявах, і якій забезпечуються максимальні можливості для самореалізації в суспільстві.

Поняття «громадянське суспільство» склалося не відразу, а є результатом тривалої еволюції в історії соціально-філософської, політичної та правової думки. Громадянське суспільство – це суспільство з розвиненими економічними, політичними, духовними та іншими відносинами і зв'язками, яке взаємодіє з державою та функціонує на засадах демократії та права [1, с. 647].

Стан дослідження. Серед дослідників, які займалися вивченням громадянського суспільства відзначимо: В. Бабкіна, С. Грабовського, Д. Донцова, М. Драгоманова, В. Журавського, М. Костомарова, П. Кравченка, О. Кульчицького, В. Лісового, Ю. Тодика, Ю.Шемшученка та ін.). Незважаючи на значну кількість наукових публікацій, проблема становлення і розвитку громадянського суспільства в Україні залишається ще недостатньо вивченою. Існує низка теоретичних прогалин, які потребують якнайшвидшого теоретичного освоєння. Серед них – прогнозування розвитку та функціонування громадянського суспільства в Україні, узгодження та гармонізація інтересів громадян і суспільства.

Саме тому метою публікації є аналіз сутності та процесу становлення і розвитку громадянського суспільства в Україні.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до класичної правової доктрини традиційного поділу, держава і громадянське суспільство є основними різновекторними соціальними явищами. Держава символізує публічний простір, громадянське суспільство – деполітизований простір свободи, основу якого складає економіка вільного ринку і людина як одиниця соціального виміру. У практиці сучасних цивілізованих країн класичні межі між державою і громадянським суспільством трансформуються у взаємопроникаючі, гібридні інститути, що не можуть бути одночасно визначені як державні чи суспільні. Тим самим забезпечується взаємодія, рухома рівність між державою та особою. Значне місце у цьому процесі належить правовим механізмам стримання зловживань влади, захисту прав і свобод людини [2, с. 21].

Відомі такі погляди науковців на поняття громадянського суспільства:

1) «громадянське суспільство» і «державна» – це різні інститути, які потребують одне одного [3];

2) «державна і громадянське суспільство – це дві половини одного цілого» [4, с. 42];

3) «державна, яка має реальні ознаки правової, також являє собою інститут громадянського суспільства, яке її утворює для реалізації й захисту індивідуальних та суспільних інтересів» [4, с. 29].

На думку А. Колодія, основними найбільш важливими ознаками, які характеризують громадянське суспільство на сучасному етапі є:

1) демократичність;

2) соціальна спрямованість;

3) урегулювання соціально справедливим правом [5, с. 12-13].

Специфіка сучасної ситуації в Україні зводиться до того, що відбувається одночасний процес формування і громадянського суспільства, і правової держави, де громадянські права людини підпорядковуються нормам права.

До цього часу в Україні тривають дискусії про вплив держави на громадянське суспільство та про баланс сил державної влади і суспільства. Значна частина населення вбачає в державі чужу, корумповану силу, не довіряє державним органам, хоча і дотримується утопічного погляду, ніби винятково державними засобами можна створити нове громадянське суспільство. Між іншим, це типова утопія, поєднана з надією на мудрого вождя, авторитетного правителя, який, прийшовши до влади, владнає все справедливо й демократично. Державна влада, дійсно, може сприяти встановленню громадянського суспільства, але без ініціативи народу «знизу» її можливості обмежені [6, с. 56].

На нашу думку, розвиток і функціонування громадянського суспільства може забезпечити лише демократична держава, яка виступає гарантом прав людини і створює умови для реалізації прав та законних інтересів. Разом з тим саме громадянське суспільство має визначати межі державного втручання, визначати функції держави та контролювати їх здійснення. Адже в умовах тотального контролю усіх сфер суспільного життя та перевищення владних повноважень органами державної влади, роль громадянського суспільства зменшується, що призводить до поширення недовіри до влади та байдужого ставлення громадян до такої держави. За таких умов стає неможливим реалізація повною мірою конституційних прав та законних інтересів людини і громадянина.

У такі періоди суспільної нестабільності не можуть не змінюватись не тільки об'єктивні умови та ефективність функціонування системи правопорядку, її регулювання, а й суб'єктивне сприйняття населенням дій відповідних інститутів (судів, прокуратури, міліції, органів

державної безпеки) і, зокрема, оцінка їх спроможності здійснювати дієвий соціальний контроль над порушеннями правопорядку та забезпечувати захист прав і свобод громадян [7, с. 73].

Тим часом у суспільстві формується переконаність, що посадовці владних структур перебувають ніби «над» законом і можуть ним маніпулювати на свою користь, а решта громадян – «під» владою закону. Зазначене спричиняє відчуття беззахисності від свавілля чиновництва, призводить до формування в людей стереотипного образу чиновника, який переважно порушує закон, і пересічного громадянина, який цей закон виконує. Пересічний громадянин відчуває себе під подвійним тиском: з одного боку, він має дотримуватись закону, навіть коли це утискає його особистісні інтереси; з іншого – закон не захищає його права, бо правові інститути не гарантують у сучасному українському суспільстві рівності перед законом усіх громадян. [7, с. 74].

Вагомою складовою розбудови громадянського суспільства в Україні стала поява численних політичних партій. Упродовж першого десятиріччя незалежності жодна з понад 100 партій не отримала домінуючої соціальної підтримки та не досягла політичної переваги. Становлення вітчизняної багатопартійності мало свою специфіку. По-перше, після припинення діяльності КПУ в серпні 1991 року новостворені політичні партії доволі швидко заповнили всі сектори ідеологічного спектра, що призвело до подрібнення політичних сил, їх штучності, недієздатності. По-друге, специфічною ознакою розбудови вітчизняної багатопартійності було існування партій-двійників та нестійких, ідеологічно аморфних партійних блоків та об'єднань. Більшість із цих новостворених партій так і залишилася практично невідомою на загальнонаціональному рівні та не мала впливу на політичний процес. По-третє, особливості соціального підґрунтя української мультипартійності полягають у тому, що для багатьох громадян значна частина партій та громадських організацій стала не стільки формою соціальної самореалізації, скільки засобом працевлаштування та побудови кар'єри. Названі специфічні тенденції розвитку багатопартійності в Україні призвели до зниження довіри громадян і до влади загалом, і до партій зокрема [8, с. 3].

Нині в Україні існує необхідність більш активної роботи зі створення правових та організаційних засад формування інститутів громадянського суспільства, а також інформування населення про їх значення, необхідність і роль у суспільному житті. Адже значна частина громадян майже не усвідомлює значення цих інститутів і їх вплив на вирішення проблем, що існують в державі. Це пояснюється відсутністю масової підтримки, недостатнім фінансовим забезпеченням, що, в свою чергу, підготовує інститути громадянського суспільства на зближення з бізнесовими і державними організаціями, а подекуди, з кримінальними структурами, та призводить до втрати незалежної позиції. Подолання таких негативних явищ значною мірою сприятиме зміцненню авторитету інститутів громадянського суспільства та їх впливу на соціальні процеси і політичне життя в державі.

Законодавчою основою формування і функціонування інститутів громадянського суспільства в Україні висту-

пають Конституція України (ст. 34, 35, 36, 41, 48), закони України («Про об'єднання громадян», «Про формування місцевих органів влади та самоврядування»), укази Президента («Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації», «Питання сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні») та інші. Із вказаних нормативно-правових актів поки що важко судити про цілісний проект громадянського суспільства в Україні, який, на жаль, все ще знаходиться на стадії розробки.

У ст. 1 Конституції України визначено, що Україна є демократичною, соціальною і правовою державою. Однак при цьому відсутні необхідні нормативні документи для реалізації намічених цілей і чітко не визначено суб'єкт зацікавлений у його реалізації. Можна припустити, що до тих пір, доки не з'явиться середній клас, здатний відстоювати свої інтереси за допомогою інститутів громадянського суспільства, ситуація навряд чи зміниться.

Висновки. Основним джерелом розвитку громадянського суспільства, як засвідчує світовий досвід, є соціальна орієнтація на реалізацію потенціалу людської особистості, забезпечення для населення держави вигідних умов життєдіяльності. Соціально-економічна політика, що проводилась в Україні, на жаль, не забезпечила стабільних умов для реалізації можливостей переходу до громадянського суспільства.

Саме тому головними засадами становлення та розвитку громадянського суспільства в Україні мають бути:

- забезпечення державою соціальних стандартів та гарантій;
- створення нових можливостей участі громадян в управлінні державними і суспільними справами;
- розвиток і державна підтримка громадських організацій різних типів, діяльність яких спрямована на утвердження демократичних цінностей у суспільстві;
- створення системи ефективного контролю за діями органів влади з метою їх узгодження з громадськими інтересами та запобігання проявам корупції;
- координація діяльності місцевих органів виконавчої влади щодо співпраці з громадськими організаціями;
- забезпечення однакової правової та соціальної захищеності усіх соціальних верств населення;
- розширення сфери судового захисту прав і свобод людини, формування поваги до права і закону;
- виховання національного і державного патріотизму та подолання правового нігілізму;
- зміцнення свободи інформації і гласності, відкритості суспільства на основі зв'язків з іншими країнами;
- сприяння подальшому розвитку приватної власності та ринкових відносин, формування середнього класу, підвищення життєвого рівня населення та подолання бідності, з одного боку, та обмеження впливу олігархічних кланів, з іншого.

Враховуючи викладене вище, в умовах розвитку українського громадянського суспільства слід враховувати не лише світовий досвід, а й власний, позитивний та негативний, обумовлений традиціями, культурою, менталітетом, рівнем правової культури та правосвідомості громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Юридична енциклопедія: в 6 т. / [редкол. Шемшученко Ю.С. та ін.] – К: «Укр. енцикл.», 1998. – Т.1: А–Г, 672 с.
2. Калініченко О. Теоретико-правові ідеї захисту прав, свобод та обов'язків людини і громадянина / О.Калініченко // Право України. – 2005. – №5. – С. 21–24.
3. Шевченко О.К. До формування громадянського суспільства в Україні та Росії [Електронний ресурс] / О.К. Шевченко – Режим доступу: <http://www.niur.gov.ua/ukr/zbirka/shevchen.htm>.
4. Щедрова Г.П. Громадянське суспільство і демократична правова держава: проблеми взаємовпливу / Г.П.Щедрова. – К.: Інститут системних досліджень освіти, 1994. – 51 с.
5. Колодій А. Громадянське суспільство та правова держава: проблеми і шляхи розбудови / А. Колодій // Право України. – 2010. – №7. – С. 12–13.

6. Громадянське суспільство: проблеми і напрямки інституційного розвитку / [Карлова В.В., Крушельницька Т.П., Сурмін Ю.С.]. – К.: НАДУ, 2008. – 56 с.
7. Дмитренко М.А. Становлення громадянського суспільства: правовий аспект/ Дмитренко М.А. // Нова парадигма. – 2008. Вип. – 76. – С.235.
8. Калінічева Г. Європейський цивілізаційний вимір розбудови громадянського суспільства в Україні/ Г.Калінічева // Віче. – 2010. № 22, – С. 3.